

**8D01702 – Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған
Палина Анна Андреевнаның
«Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру»
тақырыбында жазылған диссертациялық жұмысы бойынша**

АҢДАТПА

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстандық еңбек нарығының қазіргі жағдайы өз бетінше шешім қабылдауға және өзін-өзі дамытуға қабілетті, мамандығы бойынша өзін-өзі жүзеге асыруға, білімінің деңгейі мен сапасын арттыруға, сондай-ақ өзінің икемді дағдыларын дамытуға ұмтылатын бәсекеге қабілетті мамандарды талап етеді. Жаңа форматтағы мамандарды жұмысқа алуға байланысты жұмыс берушілердің бағдарларының ауысуы Қазақстанның білім беру мазмұны саласындағы заңнамалық базасында өзгерістердің орын алуына ықпал етеді, демек, жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде тиісті өзгерістер орын алады, бұл, өз кезегінде, қоғам мен заңнаманың талаптарына бейімделе отырып, үнемі жаңғыртылып, реформаланып отырады. Алайда, мамандарды дайындаудың кейбір аспектілері бүгінде бей-жай қалып отыр, немесе жеткілікті түрде дамымаған, бұл болашақ мамандарды даярлау сапасына әсер етеді. Осындай аспектілердің бірі ретінде қалыптасуына тиісті көңіл бөлінбейтін болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасы анықталып отыр.

Қазіргі уақытта шетел тілі мұғалімі болуға дайындалып жатқан студенттер таңдаған мамандығына сәйкестілікті, атқаратын рөліне, жас ұрпаққа жасайтын орасан зор және маңызды ықпалына лайықты мақтаныш пен жауапкершілікті сезінбейді. Кәсіби тұлғаны қалыптастыру болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Демек, болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың мазмұны анағұрлым мұқият қарастыруды, студенттердің осы саладағы кәсіби тұлғасын қалыптастыру үшін қажетті шарттарды анықтауды және тиісті әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеуді талап етеді.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлау жүйесінің қазіргі жағдайын талдау келесі **қарама-қайшылықтарды** анықтады:

- өзін-өзі дамытуға, өз бетінше саралауға, таңдаған мамандығына сәйкестілігін сезінетін шетел тілі мұғалімдерін даярлау сапасын қамтамасыз ету қажеттілігі мен жоғары оқу орындарының түлектерін кәсіби даярлау мазмұнында аталмыш аспектіні жеткіліксіз ескеру арасында;

- болашақ шетел тілі мұғалімдерінің жоғары оқу орнында оқу үдерісінде кәсіби тұлғасын қалыптастыру қажеттілігі мен болашақ шетел тілі мұғалімдерінде аталмыш құзыретті қалыптастырудың ғылыми негізделген моделінің болмауы арасында.

Осы қарама-қайшылықтарды шешудің тиімді жолдарын іздеу зерттеу **мәселесін анықтады:** болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру моделін теориялық негіздеу және әзірлеу. Аталған мәселе

«Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру» атты редакцияда зерттеу тақырыбын таңдауға негіз болды.

Зерттеу мақсаты: болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық моделін теориялық тұрғыдан негіздеу және эксперименталды түрде сынақтан өткізу.

Зерттеу нысаны: жоғары оқу орындарында болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың педагогикалық үдерісі.

Зерттеу пәні: болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру үдерісі.

Зерттеу гипотезасы:

егер университеттің педагогикалық процесіне болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың анықталған педагогикалық шарттары мен әзірленген моделі енгізілсе, онда болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлау сапасын арттырады, өйткені студенттер қол жеткізілген шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасына тән кәсіби және жеке қасиеттердің, білімнің, дағдылардың, ұмтылыстардың, құндылықтардың жиынтығын меңгереді.

Зерттеу міндеттері. Зерттеудің мақсаты мен гипотезасына сәйкес келесі зерттеу міндеттері анықталды:

1. шетел тіліндегі білім беру саласындағы педагог тұлғасының кәсіби маңызды сапасы ретінде «Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасы» ұғымының мәнін нақтылау;

2. болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау;

3. болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру моделін әзірлеу;

4. әзірленген модел тиімділігін және болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыруды тәжірибелік-эксперименттік жолмен тексеру.

Зерттеу әдістері:

- теориялық әдістер: зерттеу мәселесі бойынша философиялық, ғылыми-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық және арнайы әдебиеттерді зерттеу және талдау; мемлекеттік білім беру стандарттарын, бағдарламаларын, оқу құралдары мен оқу-әдістемелік кешендерді талдау; жалпылау; жүйелеу; педагогикалық жобалау және модельдеу; берілген дидактикалық мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін оқу курсының мазмұнын жобалау;

- эмпирикалық әдістер: педагогикалық бақылау; тестілеу; сауалнама; сұрау; сараптамалық бағалау және өзін-өзі бағалау; түсіндіру әдістері; педагогикалық эксперимент, чек-лист;

- математикалық статистика әдістері: Кронбахтың альфа коэффициенті, тәуелсіз таңдамалар үшін Стьюденттің t-тесті, тәуелді таңдамалар үшін студенттің t-тесті, Пирсонның корреляциялық тесті.

Зерттеу көздеріне Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы заңдары, жоғары кәсіптік білім беру мәселелері бойынша нормативтік-

құқықтық құжаттар, ғылыми-теориялық-философиялық, психологиялық-педагогикалық ғылыми еңбектер, ғылыми-әдістемелік және библиографиялық деректер қорлары және т.б.

Зерттеудің әдістемелік негізі мыналар болды:

- құзыреттілікке негізделген тұрғы (В.И. Байденко, В.И. Блинов, Е.Ю. Есенина, И.А. Зимняя, В.Н. Зимин, Э.Ф. Зеер, Д.А. Иванов, А.К. Маркова, Н.И. Колесникова, А.В. Хуторской және т.б.),

- жүйелік-белсенділік тұрғы (В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, П.Г. Щедровицкий және т.б.),

- педагогика мен психологиядағы тұлғалық-бағдарлы көзқарас негізінде педагогикалық процесті ұйымдастыруды анықтайтын ұғымдар (К.Н. Ахвердиев, А. Маслоу, К. Роджерс, Е.В. Бондаревская, О.С. Газман, В.В. Сериков, И.С. Якиманская және т.б.),

- кәсіптік білім беру тұжырымдамалары (С.Я. Батышев, А.П. Беляева, В.И. Блинов, А.Н. Лейбович, А.М. Новиков, Г.Н. Сериков, И.П. Смирнов және т.б.),

- болашақ мамандардың кәсіби дамуын қамтамасыз ететін тұлғалық және кәсіби құндылықтар жүйесі (К.А. Абульханова-Славская, Н.Э. Касаткина, В.И. Ковалев, А.Т. Ростунов, Е.Л. Руднева, И.Ф. Исаев, Н.Д. Никандров, В.А. Слостенин, Е.Н. Шиянов және т.б.);

- тұлғаның өзін-өзі анықтау, тұлғалық және кәсіби бірегейлік теориялары (Э. Эриксон, Дж. Марсиа, А. Маслоу, К.А. Абульханова-Славская, В. Франкл, Б.Г. Ананьев, Е.П. Ермолаева, Е.В. Конева, Н.Л. Иванова, Н.С. Пряжников, Д.И. Завалишина, Е.В. Куприянчук, Ю.П. Поваренков, В.Н. Павленко, А.А. Ярышева, Е.М. Ланина, У.С. Родыгина, Л.Б. Шнейдер, Е.А. Климов және т.б.);

- жеке тұлғаның бірегейлендіруге қол жеткізу үдерісін зерттеудегі интеракционистік көзқарас (П. Бергер, Т. Лукман, Ч. Кули, И. Гоффман, Р.Д. Фогельсон, Дж.Г. Мид).

Жеке тұлғаны қалыптастыру, кәсіби өзін-өзі анықтау және кәсіби шеберлік мәселелерімен Р.Т. Әлімбаева, М.Т. Баймұқанова, Р.Ш. Сабирова, Б.И. Кәріпбаев, Д.К. Құсбеков, А.А. Бейсенова, А. Әмірова, А. Досбенбетова, А. Мұсабаева, В.Д. Курганская, М.Ш. Қабадиев, А. Рахметова, Г.К. Тлеужанова, А.К. Бейсегулова, Ж.Қ. Нұрғалиева, Н.И. Айтымбетов және басқалар сияқты отандық ғалымдар айналысады.

Дей тұрғанымен, педагогикалық шарттарды анықтау және болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру моделін әзірлеу мәселесі толық ашылмаған және мұқият зерттеуді қажет етеді.

Зерттеу жұмысы 3 кезеңнен тұрды:

Бірінші кезең (2020-2021 жж.) зерттеу мәселесін тұжырымдаумен және түсінумен, болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасы мәселелері бойынша жалпы және арнайы ғылыми әдебиеттерді кешенді зерттеумен және талдаумен, оның әдіснамасын айқындау мақсатында зерттеу мәселесі бойынша нормативтік-құқықтық және ведомстволық актілер базасымен, осы білім беру бағдарламасының студенттерін даярлаудың қолда бар

практикасын зерделеумен, педагогикалық және болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлауды нормативтік қамтамасыз етумен байланысты. Бұл зерттеудің теориялық негіздерін ғана емес, сонымен қатар шетел тіліндегі білім беру саласындағы мұғалімнің жеке басының кәсіби маңызды сапасы ретінде «Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасы» ұғымының мәнін нақтылауға мүмкіндік берді.

Екінші кезең (2021-2022 жж.) зерттеудің эмпирикалық негіздерін зерделеуге, оқу үдерісін қамтамасыз ету үшін әдістемелік материалдарды әзірлеуге; педагогикалық шарттарды анықтауға және болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби бірегейлігін қалыптастыру моделін әзірлеуге; әзірленген сауалнама, тест, А.А. Азбель әдістеме арқылы студенттердің кәсіби тұлғасының бастапқы деңгейін анықтау мақсатында тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың айқындаушы кезеңін жүргізуге арналған бақылау, эссе; алынған деректерді өңдеу және талдау; қалыптастырушы эксперимент жүргізу, оның барысында анықталған педагогикалық шарттар мен әзірленген модельді сынау жүзеге асырылды.

Үшінші кезең (2022-2023 жж.) әзірленген модельді енгізудің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік тексерудің қорытындыларын шығаруға; алынған нәтижелерді талдауға және жұмыстың гипотезасы мен мақсатымен салыстыруға; қорытындыларды тұжырымдауға; ұсыныстарды әзірлеуге; диссертациялық жұмысты ресімдеуге бағытталған. Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

- «болашақ шетел тілі мұғалімінің кәсіби тұлғасы» ұғымы шетел тілді білім беру саласындағы педагог тұлғасының кәсіби маңызды сапасы ретінде нақтыланды;

- болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру моделі негізделді және әзірленді;

- болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық шарттары анықталды.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлау мәселесі бойынша теориялық және эмпирикалық материалды талдау нәтижелерін жалпылау және қорытынды жасау, шетел тілін оқыту саласындағы мұғалім тұлғасының кәсіби маңызды сапасы ретінде «болашақ шетел тілі мұғалімінің кәсіби тұлғасы» түсінігін нақтылауға мүмкіндік беретін; ғылыми негіздеуде, болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың моделін жасауда және жүзеге асыруға ықпал ететін педагогикалық шарттарды анықтау болып отыр.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру үдерісін әдістемелік қамтамасыз ету әзірленіп, оқу үдерісіне енгізілгендігінде жатыр, оған мыналар кіреді:

- студенттердің кәсіби тұлғасының деңгейін үш құрамбөлік бойынша зерттеуге арналған авторлық сауалнама (эмоционалды, когнитивті, мінез-құлық);

- болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын үш құрамбөлік бойынша (эмоционалды, когнитивті, мінез-құлық) қалыптастырудың өлшеуіш жүйесі;

- «Шеттілдік білім беру әдістемесі: Педагогтің кәсіби тұлғасы» оқу құралы Абылай хан атындағы Қазұмоа базасында ЖБТ ОӘБ грифімен жариялауға ЖБТ оқу-әдістемелік секциясы Кеңесінің Төралқасы ұсынған (01.02.2024 ж. № 3 отырыс хаттамасы);

- Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің платформасында жарияланған «Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру» ЖАОК курсы. Е. А. Бөкетова (<https://mook.buketov.edu.kz/course/view.php?id=98>).

Қорғауға ұсынылатын ғылыми қағидалар:

1 қағида. Тұлға тұжырымдамасын зерттеу әрекеттері ежелгі дәуірге жатады. Оның XX ғасырдағы егжей-тегжейлі зерттелуі бұл тұжырымдаманы патологиялық құбылыс ретінде түсіндірілген психоанализ саласынан тыс қарастыруға мүмкіндік берді, психологияда бұл терминді тұлғаның қалыпты жағдайы ретінде қолдануға жағдай жасайды.

Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік құжаттарына сәйкес, кәсіби бірегейлігі бар педагогтерді даярлау мәселесі басымдыққа ие. Шетел тілі мұғалімдерінің заманауи даярлығы (6B01705 – шетел тілі екі шетел тілі (ағылшын/неміс, қытай, француз тілдері) бағдарламасы бойынша модульдік білім беру бағдарламасын және жұмыс оқу жоспарын талдау, тәрбие жұмысы жөніндегі жоспарлар) студенттердің кәсіби тұлғасына жүйелі және дәйекті қалыптастырушы әсер етуді қамтитын пәндер мен тәрбие іс-шараларының болмауымен сипатталады.

«Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасы» ұғымы, оның құрылымы, болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасының қалыптасу деңгейін бағалаудың әзірленген критерийлері (төмен, орта және жоғары) үш компонентте берілген.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасы – бұл эмоционалды, когнитивті және мінез-құлық құрамбөліктерінде көрінетін, өзін-өзі жүзеге асыру және кәсіби өсу құралы ретінде шетел тілді білім беру саласындағы педагогикалық қызметті саналы түрде қабылдау дәрежесін көрсететін университет түлектерінің жеке бас және кәсіби қасиеттерінің жиынтығы.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасының эмоционалды құрамбөлік шетел тілі мұғалімінің кәсіби туралы бағалау пайымдауларымен сипатталады; мотивация мен өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысты қолдау мақсатында осы мамандыққа сәйкестігін көрсете білу.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасының когнитивті құрамбөлік шетел тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі туралы білімге танымдық белсенділікпен, шетел тілі мұғалімі ретінде өзіндік түсінік орнатудың жалпыланған жүйесімен сипатталады.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасының мінез-құлық құрамбөлік шетел тілді білім беру саласындағы проблемалар мен міндеттерді шешу дағдыларымен сипатталады, бұл ретте өзіне, өзінің кәсіби қызметіне

қатысты, білім беру үдерісінің басқа қатысушыларымен өзара іс-қимылға қатысты қабылданған шешімді іске асыру іс-әрекеттер түрінде көрінеді.

2 қағида. Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби сәйкестігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын, біз, белгілі бір дәрежеде мұғалім құрған сыртқы жағдайлардың жиынтығын түсінеміз, олар кәсіби тұлғаның қалыптасуына эмоционалды, когнитивті, мінез-құлық сияқты үш құрамбөлік тұрғысынан әсер етеді:

1 академиялық және педагогикалық өзара әрекеттесудің эмоционалды жағымды атмосферасы;

2 дидактикалық ақпараттық кешен;

3 шетел тілін оқыту саласындағы педагогикалық жағдайларды модельдеу.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру бойынша әзірленген модел негізін құраған анықталған шарттар өзара байланысты және өзара тәуелді, яғни кәсіби мақсаттардың, құндылықтардың, сенімдердің сипатын анықтайды, бұл өз кезегінде кәсіби іс-әрекеттер мен өзара әрекеттесу тәсілін алдын-ала анықтайды. Керісінше, тәрбие жұмысы үдерісінде үйреншікті мінез-құлық кәсіби мақұлданған мақсаттарды, құндылықтар мен сенімдерді қалыптастыру үшін алғышарттар жасайды және мамандыққа, ондағы өзіне және кәсіби міндеттерге тиісті қатынасты анықтайды.

3 қағида. Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастыру моделіне мақсатты, мазмұнды, процедуралық, бағалау, нәтижелі атты келесі блоктар кіреді. Оқытудың нәтижесі-болашақ шетел тілі мұғалімдерінің қол жеткізген кәсіби тұлғасы.

4 қағида. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің жанындағы ғылыми-зерттеу әлеуметтік-психологиялық зертхана базасында математикалық-статистикалық талдау, психометриялық қасиеттерін тексеру, ішкі келісімді, конвергентті анықтау және болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың әзірленген модел тиімділігін тексеру бойынша тәжірибелік-педагогикалық жұмыстың көрсеткен сенімді нәтижелері.

Ғылыми база: Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің шетел тілдері факультеті, 6В01705 «Шетел тілі: екі шетел тілі» білім беру бағдарламасы.

Зерттеу нәтижелерін жариялау. Диссертациялық жұмыстың мазмұны автордың 11 басылымында көрініс тапты. Зерттеу тақырыбы бойынша 1 мақала ғылыми рецензияланған басылымда, атап айтқанда, Scopus деректер базасына 62 пайыздық көрсеткішпен енгізілген «Білім және ғылым» журналында, 3 мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған басылымдарда, 7 мақала халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциялар материалдарында жарияланған.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, екі тараудан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, құжаттар мен зерттеу материалдарын

көрсететін қосымшалардан тұрады. Диссертация көлемі кестелер және суреттермен бірге 150 бетті құрайды.